

Кваша Оксана Олександрівна,

провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, доктор юридичних наук, професор

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Право на справедливий суд – одне з фундаментальних прав у системі глобальних демократичних цінностей світового співтовариства. Сьогодні рівень судового захисту прав людини в Україні не відповідає європейським та міжнародним стандартам. Тоді як одним із найважливіших завдань правової держави є гарантування захисту прав людини справедливим судом, який у своїй діяльності керується виключно законом. Зокрема, у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантовано право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі. Так, у статті 55 Конституції України зазначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а 12 лютого 2015 року було прийнято Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» [1].

На сучасному етапі правової реформи в Україні увага науковців і практиків прикута до проблеми функціонування судової влади, умов і порядку вирішення судом соціальних завдань захисту прав і свобод людини. У кримінальному праві України аксіоматичним є положення, що принцип справедливості є загальноправовим, що притаманний кожній галузі права [2, с. 823]. Принцип справедливості має концептуальний характер і є тим фундаментом, на якому має засновуватись чинний кримінальний закон України, а тому на рівні з іншими принципами він має бути визначений на законодавчому рівні.

Основоположними складовими елементами права на справедливий суд є принципи верховенства права та належне здійснення правосуддя. Водночас справедливість за своїм змістом є соціально-філософською категорією і розглядається у свою чергу як складова принципу верховенства права. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути

проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України (підпункт 4.1. пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення більш м'якого покарання) [3].

У чинному Кримінальному процесуальному кодексу України виокремлено главу «Засади кримінального впровадження», у якій, зокрема, у ч.1 ст. 21 чітко зазначено: «кожному гарантується право на справедливий (курсив мій – О.К.) розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону». Не зважаючи на важливість права на справедливий судовий розгляд, який можна інтерпретувати як принцип справедливості судового розгляду, навіть ЄСПЛ у своїх рішеннях не узагальнює якихось формально визначених чітких критеріїв справедливості. Та чи можлива така формалізація?! Слід визнати складність, невизначеність поняття «справедливість». У той же час матеріальний закон повинен передувати процесуальному, тим більше у такому фундаментальному питанні як визначення основоположних принципів здійснення правосуддя в Україні. Адже дотримання лише засад кримінального процесу не спроможне забезпечити правосуддя без його повної відповідності принципам матеріального кримінального права. При чіткому закріпленні принципів у КК України будь-які зміни до кримінального закону мають оцінюватись насамперед з точки зору їх відповідності визначеним засадам.

Вчені відзначають, що Вищій раді правосуддя під час ухвалення рішень щодо застосування заходів кримінально-процесуального примусу стосовно суддів належить знаходити розумний баланс між такими принципами інституту юридичної відповідальності, як невідворотність покарання і презумпція невинуватості, як важливими складниками права на справедливий суд [4, с. 114].

Зважаючи на вищенаведене, навряд чи можна погодитись із думкою, що «справедливість більшою мірою є філософською, а не правовою категорією, тому поява в кримінальному праві принципу справедливості та такої мети покарання, як відновлення соціальної справедливості, викликає цілком зрозумілий сумнів, що полягає в тому, як з багатогранного явища виокремити ту окрему межу, яка

поширювала б свою дію на таку галузь, як кримінальне право, а тим більше спробувати представити цю межу в якості основного положення цієї галузі, тобто її принципу» [5]. В одному із найсучасніших фундаментальних кримінально-правових досліджень системи протидії злочинам проти правосуддя зазначено: «Писані джерела релігій та вірувань містять посилення на справедливі та несправедливі судові процеси, на здійснення правосуддя Богом (від Бога) або людиною професійною в цій сфері... Сократ вказує не тільки на те, яким має бути ідеальний в його розумінні суддя з точки зору віку або досвідченості, але й опосередковано зазначає, що через судовий процес суддя має досягти певної мети правосуддя – справедливості [6, с. 8–101]. Та й вітчизняний науковець М.П. Чубинський у своїй науковій діяльності керувався таким важливим й переважно забутим сьогодні принципом: за висловом самого автора – «справедливість вимагає», який повинен стати фундаментальним принципом для кримінального права і кримінальної політики сучасної Української держави [7, с. 3].

Справедливість є тим абсолютом, тією універсальною природною ідеєю, яка стоїть на найвищому щаблі, її втілення створює підґрунтя для дотримання таких усіх інших принципів кримінального права, а саме законності, гуманізму, невідворотності відповідальності і покарання, диференціації відповідальності, індивідуалізації покарання тощо. Система цих принципів забезпечує реалізацію ідеї справедливості у кримінальному праві та гарантують право на справедливий суд. Будь-яка законодавчо визначена санкція та її застосування не повинні суперечити природній ідеї справедливості, лише за цих умов призначене судом покарання буде сприйматись справедливим як особою, щодо якої застосоване, так і потерпілим, і суспільством загалом.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19> (дата звернення 01.11.2018)

2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : Право, 2016: Т. 17 : Кримінальне право / редкол. В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с.

3. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року №15-рп у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (дата звернення 01.11.2018).

4. Овчаренко О. М. Процедура притягнення судді до кримінальної відповідальності у світлі судової реформи 2016 року: актуальні питання. Доступ до правосуддя у контексті судової реформи: матер. загальнонац. юрид. форуму (м. Северодонецьк, 25 трав. 2018 р.). К.: Ваіге, 2018. С. 108-114.

5. Івченко В. В. Принципи справедливості та гуманізму у кримінальному праві. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63978/107-Ivchenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 01.11.2018).

6. Шепітько М. В. Злочини у сфері правосуддя: еволюція поглядів та наукові підходи до формування засобів запобігання: монограф. Харків: Право, 2018. 408 с.

7. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. Київ : Юрид. книга, 2002. Т. 7: Кримінальне право. Кримінальний процес / [упоряд.: О. М. Костенко, О. О. Кваша ; відп. ред. О. М. Костенко]. 2004. 616 с.